

CUM A FOST RESTAURATĂ ȘI CONSERVATĂ „HORA DE LA FRUMUȘICA“

de AUREL BUZILĂ

În colecțiile Muzeului județean de istorie din Piatra Neamț se află „Hora de la Frumușica“, renumita piesă arheologică din ceramică, apreciată ca unicat în arta neolitică de pe acest teritoriu. Forma ei compozițională a sugerat specialiștilor ideea că are similitudini cu dansul nostru popular, specific românesc, Hora, și tocmai de aceea a intrat în limbajul arheologilor cu numele de „Hora de la Frumușica“¹, câștigându-și celebritatea.

Piesa este confecționată dintr-o ceramică poroasă, caracteristică stilului Cucuteni A, de culoare cărămizie, arsă omogen, ce conține în compoziție, ca degresant, cioburi pisate. Decorul ei este pictat în două culori. Bicromia este formată din roșu și alb. Peste culoarea roșie de fond s-au pictat benzi liniare, drepte, ovale și în formă de cercuri concentrice de culoare albă. Pictura este abia vizibilă, fiind ștersă în mare parte din vechime. Piesa fusese compusă inițial din șase figurine umane, frumos stilizate, prinse cu spatele în afară într-un cerc închis ca într-un dans și unite în zona șoldurilor, brațelor și picioarelor. Din ea lipsesc însă partea superioară de la umeri în sus, partea inferioară, o figurină întreagă și o jumătate de figurină de la talie în sus.

Piesa aceasta antropomorfă a ieșit la iveală în anul 1942 cu ocazia săpăturilor arheologice efectuate în așezarea neolitică de la Frumușica, comuna Bodești, județul Neamț². Ea a fost găsită fragmentată. Din fragmentele descoperite a fost efectuată, la vremea aceea, o restaurare necorespunzătoare și incompletă, reconstituindu-se numai patru figu-

¹ Vladimir Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, Editura Meridiane, București, 1974, p. 220.

² Constantin Matasă, *Frumușica. Village préhistorique à céramique peinte dans la Moldavie du Nord. Roumanie*, București, 1946, p. 123, pl. XXVII/249.

rine, piesa fiind expusă în această stare în Muzeul arheologic din Piatra Neamț (fig. 1/1).

Deoarece piesa nu a fost restaurată în mod științific, ea nu avea nici echilibrul stabil. În interior, în mod artificat, i s-a adăugat o punte de ciment care unea figurinile în zona șoldurilor (fig. 1/2), cu intenția de a o consolida.

În anul 1956, ne-am hotărât să reluăm restaurarea. Mai întâi, trebuia desfăcută pentru a înlătura materialele folosite la reconstituire. Examinând-o cu atenție, am constatat că la asamblarea și restaurarea ei au fost folosite caseina și cimentul cenușiu de construcție ca adeziv și material de completare. Cleiul din caseină (făină din brinză de vacă degresată și dizolvată în apă) este un adeziv reversibil, ușor de înlăturat, dar nu este recomandat fiind un bun mediu de cultură pentru ciuperci și microorganisme dăunătoare climatului de muzeu. Cimentul, fiind un material dur, nu poate fi îndepărtat cu ușurință.

Analizând modul cum a fost restaurată această piesă, precum și alte obiecte de ceramică din muzeu, am constatat că, mai demult, se folosea ca material pentru restaurare cimentul cenușiu de construcție. În această manieră a fost restaurată și piesa în discuție. Deducem că s-a folosit cimentul pentru a da obiectului soliditate, întrucât cleiul din caseină fiind higroscopic nu-i asigura rezistența necesară. Folosirea cimentului la completarea golurilor sau la întregirea părților lipsă era un procedeu neadecvat, deoarece laptele de ciment pătruns în porii ceramicii a făcut cu aceasta o priză foarte puternică, nemaiputând fi practic înlăturat.

Cu multă atenție și cu mare greutate am reușit să înlăturăm puntea de ciment din interior (fig. 1/2), aplicând în acest scop unele procedee mecanice și chimice, combinate, pentru a nu afecta obiectul. Ne-am gândit mai întâi să umezim cimentul, dar acest procedeu nu ar fi dus la un rezultat pozitiv, deoarece umiditatea ar fi contribuit la slăbirea rezistenței ceramicii, în timp ce cimentul nu ar fi fost afectat.

Pentru înlăturarea cimentului, am folosit câteva dălțițe din oțel cu vârfurile ascuțite cu care am săpat mici șanțuri la o distanță de jumătate de centimetru de peretele piesei, lovindu-le la capătul de sus cu un ciocan potrivit ca mărime. Apoi, în zona cimentului dislocat, am introdus tampoane de vată îmbibate cu acid clorhidric de 15%. Acesta a avut proprietatea de a dizolva liantul din ciment și de a produce un noroi de slabă consistență, care a putut fi înlăturat apoi cu bisturiul. Această operație a durat mult timp. Pe unele fragmente au rămas, în interior, urme de ciment. Ele nu au putut fi înlăturate complet, deoarece am fi slăbit pasta prin pătrundere în porii ei a sărurilor de acid clorhidric, neavând garanția că le puteam neutraliza complet. Totodată acidul clorhidric ar fi distrus și ceea ce mai rămăsese din decorul pictat

al obiectului. Unele plombe din ciment au fost lăsate la locul lor, pentru că făcuseră o priză foarte puternică cu ceramica.

După ce am încheiat operațiile de curățare și înlăturare a vechii restaurări, am trecut la a doua restaurare a piesei. Întîi am asamblat fragmentele, lipindu-le bucată cu bucată și folosind ca adeziv cleiul din celuloiz dizolvat în acetonă, care se folosea în laboratoarele muzeelor în anul 1956. Pentru plombarea golurilor și completare părților lipsă, am utilizat gipsul farmaceutic. Aceste două materiale sînt reversibile și compatibile cu ceramica. Am redat piesei o formă apropiată de cea inițială originală. La aceasta ne-a condus intuiția, forma și simetria obiectului, completînd din gips figurinele umane lipsă și integrîndu-le armonios între cele originale. Completările efectuate de noi în procesul de restaurare și conservare au fost colorate într-un ton apropiat de culoarea obiectului, fără să se confunde cu acesta, folosindu-ne de culori de apă de tip tempera. Apoi am peliculizat piesa cu nitrolac incolor de tip *verni matt* în scopul de a o conserva și proteja de influențele agenților externi de temperatură și umiditate. Piesa a căpătat o formă interesantă și atractivă (fig. 1/3), care i-a scos în evidență valoarea, astfel încît a stîrnit admirația nu numai a marelui public, ci și a specialiștilor, intrînd în circuitul valorilor culturale universale.

În cei 23 de ani cît piesa a fost expusă în muzeu, au acționat asupra ei nu numai agenții microclimatici care au concurat la îmbătrînirea substanțelor folosite la restaurare, dar și lumina și căldura reflectoarelor sub care a fost pusă de foarte multe ori pentru a fi fotografiată și filmată în vederea publicității. De aceea, în anul 1979, am fost obligați să o restaurăm a treia oară. De data aceasta am curățat mai întîi cleiul din celuloiz folosit la asamblarea piesei în anul 1956, dizolvîndu-l cu acetonă. Apoi am eliminat pelicula de nitrolac incolor, fisurată, care a conservat obiectul timp de 23 de ani, dizolvînd-o cu acetonă imbibată în tampoane de vată. Am trecut la asamblarea fragmentelor, lipindu-le cu *poliacetat de vinil*, în emulsie apoasă, de tip Aracet DC 50—18. Acest adeziv întrunește toate calitățile cerute de activitatea de restaurare a ceramicii arheologice³, este compatibil cu obiectul și inert din punct de vedere chimic (nu atacă și nu se combină cu obiectul), are o aderență bună, produce o lipitură rigidă, este reversibil putînd fi ușor înlăturat la nevoie, nu este sensibil la variațiile normale de umiditate și temperatură, nu este toxic, se întărește destul de repede la temperatura mediului ambiant și devine transparent, este rezistent la

³ Aurel Buzlă, *Restaurarea și conservarea unui vas neolitic Cucuteni A—B, în Memoria Antiquitatis*, IV—V, 1972—1973, București, 1976, p. 295—299.

lumină și îmbătrânire. Nu a fost necesar să înlăturăm vechile comple-tări din gips, deoarece acesta și-a păstrat calitățile fizice și mecanice.

Bazându-ne pe o documentare și experiență acumulată în mulți ani de activitate în laboratorul de restaurare și conservare al muzeului, am adus unele îmbunătățiri formei obiectului obținută la restaurarea efectuată, tol de noi, în anul 1956 (fig. 1/3), completându-i partea supe-rioară pînă la nivelul martorului existent, înălțîndu-l cu aproximativ 2 cm. Această completare se impunea de la sine din însuși profilul obiec-tului. Pentru a spori rezistența obiectului la manipulări, în vederea ex-punerii, și pentru a-i asigura integritatea, am considerat că e necesar să-i completăm partea de jos cu circa 4 cm de gips armat cu sîrmă de aluminiu. Această măsură ne-a fost sugerată și de o reușită reconstituire în desen cu tuș lavat a piesei (fig. 1/4) executată de D. Pecurariu, fost desenator la Institutul de Arheologie al Academiei R. S. România din București, și publicată de Constantin Matasă⁴.

Am colorat completările vechi și noi din gips cu culori de apă de tip tempera în tonuri distincte de culoarea de fond a obiectului, dar în același timp apropiată pentru a nu face nota de contrast prea mare ca acesta. Astfel au ieșit în evidență părțile întregite. Apoi am conservat piesa cu o peliculă discretă de nitrolac incolor de tip Novolin⁵ diluat în concentrație de 25%, aplicat cu pensula. Sperăm că ultima noastră restaurare a redat obiectului forma cea mai apropiată de cea inițială, originală (fig. 2).

Credem că am reușit astfel să restaurăm și să conservăm o piesă unică de ceramică neolitică, cultura Cucuteni, redînd patrimoniului mu-zeistic un obiect de o excepțională valoare istorică și artistică creat pe teritoriul patriei noastre în mileniul al IV-lea î.e.n., pentru a-l prezenta atît vizitatorului cît și cercetătorului într-o stare bună. Reușita noastră constituie un argument în plus în a demonstra rolul științific al res-tauratorului de muzeu în opera de valorificare a bogatului nostru pa-trimoniu cultural.

⁴ Constantin Matasă, *Op. cit.*, p. 77.

⁵ Acest lac a fost testat de noi și are următoarele calități: atenuiază caracteris-tica higroscopica a ceramicii, mărește rezistența pastei, nu schimbă aspectul obiectului, realizează protecția împotriva prafului și are o bună rezistență la îmbătrânire.

HOW „HORA DE LA FRUMUȘICA“ (THE ROUNDELAY OF FRUMUȘICA) WAS RESTORED AND PRESERVED

SUMMARY

In the collections of the Archaeological Museum of Piatra Neamț is a famous piece of pottery, which is considered an unique in the neolithic, art of Cucuteni, dated in the IVth millenium B. C. Its compositional form, which has similarities with our folk dance „Hora“, suggested to the archeologists the name „Hora de la Frumușica“ (The Roundelay of Frumușica). At the beginning, the object was composed of six human figurines, very beautifully stylized. The upper part is absent.

This anthropomorphous thing was discovered in 1942, due the archaeological excavations in the neolithic settlement from Frumușica, Bodești comune, Neamț country. It was found broken. The fragments which were found, were incompletely restored at that time (fig. 1/1 and 1/2) with inadequate materials (casein glue and cement).

In 1956 we began the work again, using reversible materials and sulted with the ceramic (celluloid glue, pharmaceutical gyps and the clourless lacquer), so it got an interesting and attractive aspect (fig. 1/3).

For 23 years the object was exhibited and the substances used at its assemblance and prservation became old and cracked. That's why in 1979, we had to restore it for the third time, using *poliacetate of vinyl*, pharmaceutical gyps and colourless lacquer. Having a better documentation we improved the shape of the object making him higher with 6 cm, giving its almost initial form (fig. 2).

FIGURE EXPLANATIONS

Fig. 1. — The object restored in 1942 (1—2); the object restored in 1956 (3); the object reconstituted in a drawing with dilutel China ink (4).

Fig. 2. — The object restored in 1979.

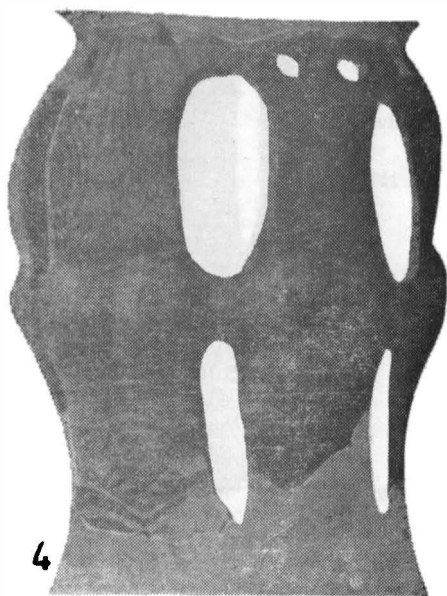

Fig. 1. — Obiectul restaurat în anul 1942 (1—2); obiectul restaurat în anul 1956 (3); obiectul reconstituit în desen cu tus lavat (4).

Fig. 2. — **O**bjectul restaurat în anul 1979.